

Härmälän Kalmarin asemakaava-alueen
eliöstö- ja biotooppiselvitys

Kari Korte
Tampereen Kaupunki – yhdyskuntapalvelut –
selvitys- ja arviointiryhmä marraskuu 2005

Sisältö

1. Yleistä selvitysalueesta	1
2. Puusto ja kasvupaikkatyypit	1
3. Avainbiotoopit	2
4. Huomion arvoinen kasvisto	3
5. Luonnonoloiltaan arvokkaimmat osakokonaisuudet	4
6. Kaavoituksessa huomioitavaa	5
Lähteet	6

1. YLEISTÄ SELVITYSALUEESTA

Selvitysalue sijaitsee Pyhäjärven, Härmälänojan, Nuolialantien ja Härmälän rannan asuinalueen välisellä teollisuusalueella. Selvitysalueeseen lukeutuu myös Härmälänsaari. Alueen maapinta-ala on noin 32 ha. Itä-länsi-suuntaista leveyttä on noin 930 m ja etelä-pohjois-suuntaista pituutta 830 m (liite 1.).

Teollisuusalueena selvitysalue on maastoltaan melko tasaista muutamia kallioita lukuun ottamatta. Alueen itäisellä reunalla sijaitsee jyrkkäpiirteinen kallio, joka kohoaa n. 27 m Pyhäjärven pintaa ylemmäksi ja noin 23 metriä muuta teollisuusalueen yläpuolelle. Samaisen kallion länteen suuntautuvana jatkeena osa teollisuusrakennuksista sijaitsee kallioisella harjanteella, joka on noin 7 – 10 metriä ympäröivää maastoa korkeammalla. Nuolialantien varrella oleva kallio on vain noin 10 m teollisuusaluetta korkeammalla.

Tähän selvitykseen kuuluvat maastotyöt tehtiin elokuussa 2005. Selvityksen tavoitteena on tuoda esille niitä luonnonarvoja, jotka on otettava ja jotka olisi hyvä ottaa huomioon kaavoituksessa tavoitteena alueen luonnon arvokkaimpien piirteiden ja monimuotoisuuden sekä virkistysellisten että maisemallisten kohteiden säilyttäminen, mikä palvelee myös tulevien asukkaiden virkistystarpeita.

2. PUUSTO JA KASVUPAIKKATYYPIT

Vanhana teollisuusalueena ja osin asuinalueenakin selvitysalueella kasvaa runsaasti erilajista viljelynvaraista puustoa (liite 1.). Tämä pätee erityisesti Pyhäjärven rannassa sijaitsevaan tehtailijan palatsin puutarhaan, Härmälänsaareen ja tehdasalueen keskellä olevaan puistomaiseen alueeseen. Toki viljeltyjä puita kasvaa joko tarkoituksellisesti tai villiintyneenä muuallakin ja osa viljellyistä lajeista on ihan tavallisia suomalaisia puulajeja kuten koivua (*Betula* sp.) ja tervaleppää (*Alnus glutinosa*). Erityisen näyttäviä puurivejä ovat tehtailijan palatsin ympärillä oleva siperianpihtarivi (*Abies sibirica*) sekä Härmälänsaareen johtavan tien varrella olevat koivurivit. Luonnontilaista puustoa kasvaa vain vähäisessä määrin varsinaisen tehtaan alueella: alueen länsiosan rantavyöhykkeellä, itäreunalla olevalla korkealla kalliolla, Nuolialantien varrella olevalla kalliolla sekä Härmälänojan varrella (ks. luonnotilaiset alueet liite 2). Puustollisesti mielenkiintoisimpia ja/ tai runsaita alueita selvitysalueelta ovat Härmälänsaari, tehtailijan palatsin puutarha sekä tehtaan portin kaakkoispuolella oleva rykelmä, jossa kasvaa punasaarnia (*Fraxinus pennsylvanica*), kynäjalavaa (*Ulmus laevis*) ja sembraa (*Pinus cembra*). Alueella kasvavista puulajeista jonkinlaisen luonnonsuojelullisen statuksen omaavia puulajeja ovat kynä- ja vuorijalava (*Ulmus glabra*), jotka ovat rauhoitettuja. Kynäjalava on Tampereen Raholan ja Hyhkyn rannoilla pohjoisimmilla esiintymisillään. Tosin kynäjalavan rauhoitettua asemaa horjuttaa se, että laji on istutettu paikalleen, mutta Pyhäjärven rannassa kasvava vuorijalava saattaa olla luontaisesti levinnyt kasvupaikalleen. Vuorijalava on vielä taimivaiheessa ja sijainniltaan sellainen, että sitä tuskin on istutettu. Muuta alueen istutettua puustoa ja pensastoa edustavat ainakin omenapuut (*Malus* sp.), vuorimänty (*Pinus mugo*), puisto- (*Tilia x vulgaris*) ja metsälehmus (*T. cordata*), vaahtera (*Acer platanoides*), tataarivaahtera (*A. tatarica* ssp. *tatarica*), kanadantuija (*Thuja occidentalis*), puistosyreeni (*Syringa vulgaris*), (idän)virpiangervo (*Spiraea chamaedryfolia*), pihlaja-angervo (*Sorbaria sorbifolia*), töyhtöangervo (*Aruncus dioicus*), norjanangervo (*Spiraea x cinerea*), luumu (*Prunus domestica*), siperianhernepensas (*Caragana arborescens*), kontortamänty (*Pinus contorta*), tammi (*Quercus robur*), salava (*Salix fragilis*) ja palsamipoppeli (*Populus balsamifera*).

Kasvupaikkatyyppi alueelta on määritettävissä vain luonnontilaisen kaltaisilta paikoilta - se vaihettuu lehtomaisesta kankaasta kuivaan/ kuivahkoon kankaaseen. Luonnollisesti kalliot ovat kuivien ja kuivahkojen kankaitten aloja, joita esiintyy selvitysalueen itä-kaakkoisreunalla. Myös Härmälänsaaren jyrkät töyräät ja kalliot edustavat näitä karukkojen kasvupaikkatyyppiä.

Karukkokallioiden jyrkillä rinteillä kasvupaikkatyyppi vaihettuu tuoreeksi kankaaksi ja alempana lehtomaiseksi kankaaksi. Tehtailijan palatsin rantavyöhyke, osa Härmälänsaaren keskiosaa, Härmälänojan reunamat ja tehdasrakennusten väliin alueen itäreunalta kurkottava kalliokko/jyrkkä rinne ovat lehtomaista kangasta. Luonnontilaisimmillaan selvitysalue on Härmälänsaaren pohjoisella rantavyöhykkeellä, selvitysalueen itäreunalta alueen keskelle kurkottavalla jyrkänteellä sekä alueen länsireunalla olevalla rantavyöhykkeellä eli alueilla, jotka näyttäisivät olleen kulkemisen kannalta vaikeimpia. Suoranaista lehtoa ei selvitysalueelta havaittu, vaikkakin paikoin rakennettu puistoalue on lehtoisen rehevää.

3. AVAINBIOTOOPIT

Avainbiotooppeihin lukeutuvia kohteita alueella ei ole kuin yksi - Härmälänsaarenkadun lounaispuolella selvitysalueen itärajalla sijaitseva kalliojyrkäne. Vain huomion arvoiseksi kohteeksi on luokiteltava Nuolialantien varrella sijaitseva kallio.

Härmälänsaarenkadun kalliojyrkäne on pohjoisen puolella noin 10 metriä korkea, mutta seinämä on rikottu kolmella luolan sisäänkäynnillä, joten kohde on luokiteltavissa vain ”muuksi metsäluonnon arvokkaaksi elinympäristöksi”. Seinämän tyvellä kasvaa joitakin järeitä kuusia (*Picea abies*), taimiasteella olevia kuusia sekä pihlajaa (*Sorbus aucubaria*). Itse seinämällä kasvaa jyrkkyydestä johtuen vain vähän kenttäkasvillisuutta. Lajisto on tyypillistä metsälauhaa (*Deschampsia flexuosa*), kallioimarretta (*Polypodium vulgare*) ja tällaisille kallioille tyypillistä jäkälikkää. Kohde on myös maisemallisesti hieno. Tulevan asuinalueen keskelle jäävän jyrkänteen aiheuttama turvallisuusriski olisi syytä ottaa huomioon; todennäköisesti kohde houkuttelee nimenomaan lapsia.

Nuolialantien varrella selvitysalueen kaakkoiskulmalla sijaitseva kallio on asutuksen puristuksissa ja ahkerassa käytössä, mikä ilmenee kasvillisuuden kulumisena. Kulumisesta huolimatta kohde on maisemallisesti hieno ja mahdollinen hyönteislajistollisesti huomion arvoinen kohde. Varsinkin kallion pohjoispuolinen jyrkäne sen alaisine varjoisine lehtipuuvaltaisine metsineen muodostaa omalaatuisen elinympäristön. Tosin jyrkänteen alainen metsä on pahoin roskattu. Kohde ei kuitenkaan täytä metsälain kriteerejä jyrkänteestä ja se on tässä otettava mukaan vain huomionarvoisena kohteena. Kalliolla kasvaa näyttävää puustoa; vanhoja kakkärämäntyjä. Muuta puustoa ovat rauduskoivu (*Betula pendula*), sembrämänty, tammi, haapa (*Populus tremula*) ja pihlaja. Jyrkänteen alainen kohtalaisen tiheäkin puusto koostuu lähes yksinomaan lehtipuista: rauduskoivu, pihlaja, tammi ja haapa. Pensaslajistoa edustaa kiiltotuhkapensas (*Cotoneaster lucidus*). Kallion kenttäkasvilajistoa ovat mm. kuivakkojen sarjakeltano (*Hieracium umbellatum*), kastikat (*Calamagrostis* sp.), kissankello (*Campanula rotundifolia*), isoaho-orvokki (*Viola canina* ssp. *montana*), hopeahanhikki (*Potentilla argentea*), lampaannata (*Festuca ovina*) ja pukinjuuri (*Pimpinella saxifraga*). Jyrkänteellä kasvaa mm. vadelmaa (*Rubus idaeus*), metsäimarretta (*Gymnocarpium dryopteris*), metsäkastikkaa (*Calamagrostis arundinacea*) ja kynsisammalia (*Dicranum* sp.). Asutuksen keskelle jääneenä kallio jyrkänteen näyttää olevan suosittu lasten leikkipaikka, vaikkakin vaarallinen sellainen.

Nuolialantien varren kallio.

4. HUOMION ARVOINEN KASVISTO

Selvitysalueelta ei löydetty yhtään sellaista erityisen harvinaista kasvilajia, jolla olisi juridisesti tai luonnonsuojelullisesti merkitystä, mutta muutamia kohtalaisen harvinaisia lajeja kuitenkin. Juridisessa mielessä maininnan arvoisia ovat kynä- ja vuorijalavat, jotka ovat luonnonsuojelulain mukaan rauhoitettuja luontaisilla kasvupaikoillaan, mutta jotka kuitenkin näin istutettuina menettävät luonnonsuojelullisen statuksensa. Seuraavassa esitellyt ja tekstissä lihavoinnilla korostetut huomion arvoiset kasvilajit on esitelty myös **liitteissä 1 ja 3**.

Kynäjalava on Tampereen Raholan ja Hyhkyn rannoilla esiintymisensä pohjoisella äärirajallaan. Lajia kasvaa luontaisesti harvinaisena vain Lounais-Suomessa juuri jokien, järvien ja meren rantojen lehdossa. Pyhäjärven rantamat muodostavat pienilmastollisesti otolliset kasvuolosuhteet järven tasatessa lämpötilavaihteluja harjun lämpimällä eteläpuolella. Kynäjalavaa käytetään myös koristepuuna.

Vuorijalava on tyypillisesti nimensä mukaan kallionaluslehtojen, mutta myös puronvarsilehtojen laji. Sitä kasvaa harvinaisena Etelä-Suomessa aina Kuopion korkeudelle saakka Suomenselkää lukuun ottamatta. Koristepuuna vuorijalava on yleisempi kuin kynäjalava.

Selvitysalueen puista voisi mainita vielä **metsälehmuksen**, jota kasvaa Härmälänsaarella. Sitä tapaa parhaiten Etelä-Hämeessä, vaikka kohtalaisen harvinaisena. Lajia kasvaa aina lialmen korkeudelle asti lukuun ottamatta Pohjanmaata. Härmälänsaaren metsälehmukset ovat niin pensasmaisia kuin myös puumaisia.

Pähkinäpensas Härmälänsaarella.

Härmälänsaarella kasvaa myös **pähkinäpensasta** (*Corylus avellana*), joka on voimakkaasti Etelä-Suomi-painotteinen ja jo Tampereella se alkaa olla pohjoisilla ääri rajoillaan. Sitä on kasvatettu myös koristepensaana ja joskus sitä tapaa myös viljelykarkulaisena. Härmälänsaaren kolme pähkinäpensasta saattavat olla viljelyperäisiä.

Perunalle sukua olevaa **punakoisoa** (*Solanum dulcamara*) on pidetty myös koristekasvina, mutta lajia tavataan aivan luonnontilaisena rehevistä korvista, ojanvarsilta ja allikoista. Joskus harvoin sitä näkee lehtomaisilla kosteahkoilla kankailla ja jopa todella kuivahkoissa olosuhteissa. Levinneisyydeltään

se on läntinen; sitä kasvaa Vaasan seudulla, Ahvenanmaalla ja Lounais-Suomessa aina Tampereen seudulle asti, jonka koillispuolella se harvinaistuu. Tampereella sitä esiintyy vielä kohtalaisesti. Lajia tavataan aina eteläisintä Lappia myöten sieltä täältä harvinaisena. Selvitysalueen punakoiset kasvavat luonnollisesti alueen rantavyöhykkeellä.

Mustakonna-marja (*Actaea spicata*) noudattaa esiintymisjakaumaa, jossa toinen pääesiintymä on Etelä-Hämeen lehtokeskuksen alueella ja toinen Pohjois-Karjalassa - Laatokan lehtokeskuksen vaikutusalueella - Venäjän rajalta alueelle Nurmes-Tohmajärvi - Joensuu. Sitä tapaa kuitenkin vielä Sodankylän korkeudella asti siten, että linjan Pori-Nurmes luoteispuolella laji harvinaistuu voimakkaasti. Mustakonna-marja on pääesiintymisalueillaankin kohtalaisen harvinainen. Selvitysalueen mustakonna-marjat kasvavat lehtomaisen kankaan vyöhykkeillä.

Nurmikaunokki (*Centaurea phrygia*) kuuluu muinaistulokkaisiin ja sen levinneisyys on itä-kaakkoinen. Laji on yleinen Pohjois-Karjalasta Päijänteen ympäristöön ulottuvalla vyöhykkeellä,

mutta harvinaistuu jyrkästi tästä niin, että Tampereellakin se alkaa olla lievästi harvinainen. Lajia tapaa kuitenkin uustulokkaana siellä täällä aina Rovaniemen eteläpuolelle asti. Perinnebiotooppien lisäksi sen kasvuympäristöä ovat myös rehevätköt metsät. Tehtailijan palatsin rannassa kasvaa esiintymällinen **vuorikaunokkia** (*Centaurea montana*), joka on harvinainen uustulokas. Tosin laji on pääasiassa koristekasvina tunnettu, mutta toisinaan sitä näkee viljelykarkulaisena asumusten lähetyvillä ja lehdossa.

Kyläkellukka (*Geum urbanum*) on jo Tampereen pohjoisosissa alueellisesti uhanalainen laji. Se on voimakkaasti Lounais-Suomeen painottuva laji, joka on verraten yleinen linjan Kristiinankaupunki – Hämeenlinna – Kotka lounaispuolella, mutta harvinaistuu jyrkästi koilliseen siten, että Tampereella se alkaa olla kohtalaisen harvinainen. Hajanaisia yksittäisiä esiintymiä on noin Kuopion korkeudelle asti.

Ratakrassi (*Lepidium densiflorum* ssp. *densiflorum*) on kohtalaisen harvinainen uustulokas ratapihoilla, rautateillä, satamissa ja joskus teiden varsillakin. Sitä esiintyy lähes koko maassa pohjoisinta Suomea myöten.

Viuhkokeltano (*Pilosella cymosa*) kuuluu Suomen alkuperäisiin lajeihin. Yleisimmillään se on Pohjois-Karjalassa. Lajia esiintyy harvinaisena suuressa osassa muuta Suomea lukuun ottamatta Länsi-Suomea, Pohjanmaata ja Rovaniemen pohjoispuolista Lappia (paitsi Kilpisjärven seudulla). Viuhkokeltano on kuivien aurinkoisten niittyjen laji, joka viihtyy myös selvitysalueen kaltaisilla ruderaateilla.

Viuhkokeltano

Hentosavikka (*Chenopodium polyspermum*) kuuluu muinaistulokkaisiin, joka Uudellamaalla on verraten yleinen, mutta jo Tampereen seudulla harvinaisehko laji. Laji harvinaistuu Uudeltamaalta niin lännen kuin myös idänkin suuntaan. Sitä kasvaa satunnaisena Etelä-Lappiin saakka.

5. LUONNONOLOILTAAN ARVOKKAIMMAT OSAKOKONAISUUDET

Osakokonaisuuksien arvottamiseen on vaikuttanut kohteiden eliöstöllinen arvo ja monipuolisuus, kulttuurihistoriallinen arvo sekä maisemalliset tekijät. Arvokkaimmat osakokonaisuudet on esitetty **liitteessä 4**.

Härmälänsaari

Selvitysalueen arvokkaimmaksi osakokonaisuudeksi arvoitin Härmälänsaaren, josta kuluneisuudestaan huolimatta löytyy vielä kasvilajistollisia arvoja, joista osa kertoo myös alueen kulttuurihistoriallisesta taustasta. Alue lienee ollut suosittu virkistytymispaikka jo kauan sitten, josta kielivät saaren etelärantamilla sijaitsevat kiviset rakennelmat sekä istutusperäinen lajisto. Erityisesti alueen puusto sisältää runsaasti istutuperäistä lajistoa: salavaa, palsamipoppeleita, tammia, siperianlehtikuusia (*Larix sibirica*), sembra- ja kontortamäntyjä ja myös metsälehmusta. Saaren koristepensastoa ovat siperianhernepensas, syreeni, pähkinäpensas ja idänvirpiangervo. Myös kenttäkasvistoon lukeutuu istutusperäisiä lajeja kuten mongolianmaksaruoho (*Sedum hybridum*). Härmälänsaari on maisemallisesti hieno kohde eikä

olekaan ihme, että se on ahkerassa virkistyskäytössä. Saaren eteläranta on hiekkainen ja suosittu uimapaikka. Arvotus perustuu siis kulttuurikasvilajistoon ja maisemallisiin tekijöihin.

Tehtailijan palatsin puutarha

Tehtailijan palatsin puutarha.

Jo pitkäksi venähtäneen siperianpihtakuusiain sisäpuolelle jää hieno puutarha palatseineen, joka lienee ollut aikoinaan tehtaan johdon käytössä. Pihtakuusiaita erottaa alueen tehdasalueesta todella tehokkaasti niin, että puutarhan puolella on helppo unohtaa olevansa teollisuusalueella. Alueella kasvaa erittäin runsaslajisesti koriste- ja hyötykasvillisuutta. Puutarhan länsiluoteiskulmalla sijaitsevat vanhan kasvihuoneen perustukset ja muut rakennelmat kertovat omaa kieltään kiinnostuksesta ja antaumuksesta hoitaa ympäristöään, ehkä vastapainona muulle tehdasmiljöölle. Arvotus perustuu kulttuurikasvilajistollisiin ja maisemallisiin tekijöihin.

Härmälänsaarenkadun eteläpuolinen kallio

Härmälänsaarenkadun eteläpuolella selvitysalueen rajoilla on komea jyrkkäpiirteinen kallio, jonka luokitus tässä yhteydessä perustuu suurelta osin nimenomaan maisemallisiin tekijöihin. Toki jo kohteen topografian perusteella kallio muodostaa erityislaatuisen elinympäristön muusta ympäristöstä poikkeavine pienilmastoineen ja se saattaakin pitää yllä mm. hyönteislajistollisia arvoja. Kallion laella kasvaa kuivakkoihin erikoistunutta lajistoa kuten mm. keltamaksaruohoa (*Sedum acre*) ja lampaannataa.

Tässä samassa arvoluokassa on myös Nuolialantien varrella sijaitseva kallio, jonka pohjoisreuna on melkein pystysuoraa jyrkännettä. Myös tämä kohde on maisemallisesti mukavan oloinen, vaikkakin kärsinyt kulutuksesta. Kalliolla ei kasva mitään erityislaatuisia kasvilajistoa, vaikkakin muutamat männyt ovat erityisen komeita kakkärämäntyjä.

Näiden kallioiden arvotus perustuu lähes täysin maisemallisiin arvoihin ja myös mahdollisiin metsäluonnon arvokkaan elinympäristön ominaisuuksiin mm. mahdollisena hyönteiskohteena.

6. KAAVOITUKSESSA HUOMIOITAVAA

Teollisuus- ja asuinalueen keskelle melko eristyksiin jääneenä selvitysalueella ei ole kovin merkittävää eläinlajistollista merkitystä. Erityisesti rannan suuntaiset yhteydet ympäröiviin luonnon alueisiin ovat olemattomat. Poikkeuksena Härmälänoja toiminee ekologisenä yhteytenä Vähäjärven suuntaan. Ainoan poikkeuksen mahdollisista tärkeistä eläinryhmistä muodostaa hyönteiset, joille sopivia elinympäristöä alueella on jonkin verran. Näitä ovat kalliot, tehtailijan palatsin puutarha, Härmälänsaari ja Härmälänoja.

Maankäytön kannalta huomion arvoisimmat asiat eivät ole niinkään tiedossa olevassa harvinaisessa lajistossa vaan alueen kulttuurihistoriassa – siihen liittyvillä osa-kokonaisuuksilla kasvilajistoinen ja ympäröivine luonnon alueineen. Näitä kohteita ovat tehtailijan palatsi

puutarhoineen ja Härmälänsaari. Myös maisemallisesti arvokkaina kohteina Härmälänsaaren ja tehtailijan palatsin puutarhan ohella tulee selvitysalueen kaakkoisrajan kallioiden ottaa huomioon. Näiden kohteiden huomiointi tukee myös mahdollisia hyönteistöllisiä arvoja. Kaavan yhteydessä olisi hyvä miettiä myös Pyhäjärven rannan suuntaisten viheryhteyksien tarvetta jo ekologiselta kannalta; nykyisellään yhteydet ovat melko olemattomat. Kulttuurihistoriallisten, maisemallisten ja viheryhteyksien huomiointi tukee myös tulevien asukkaiden virkistysalueita, jotka korostuvat teollisuusalueen ja tiiviisti asutetun alueen keskellä.

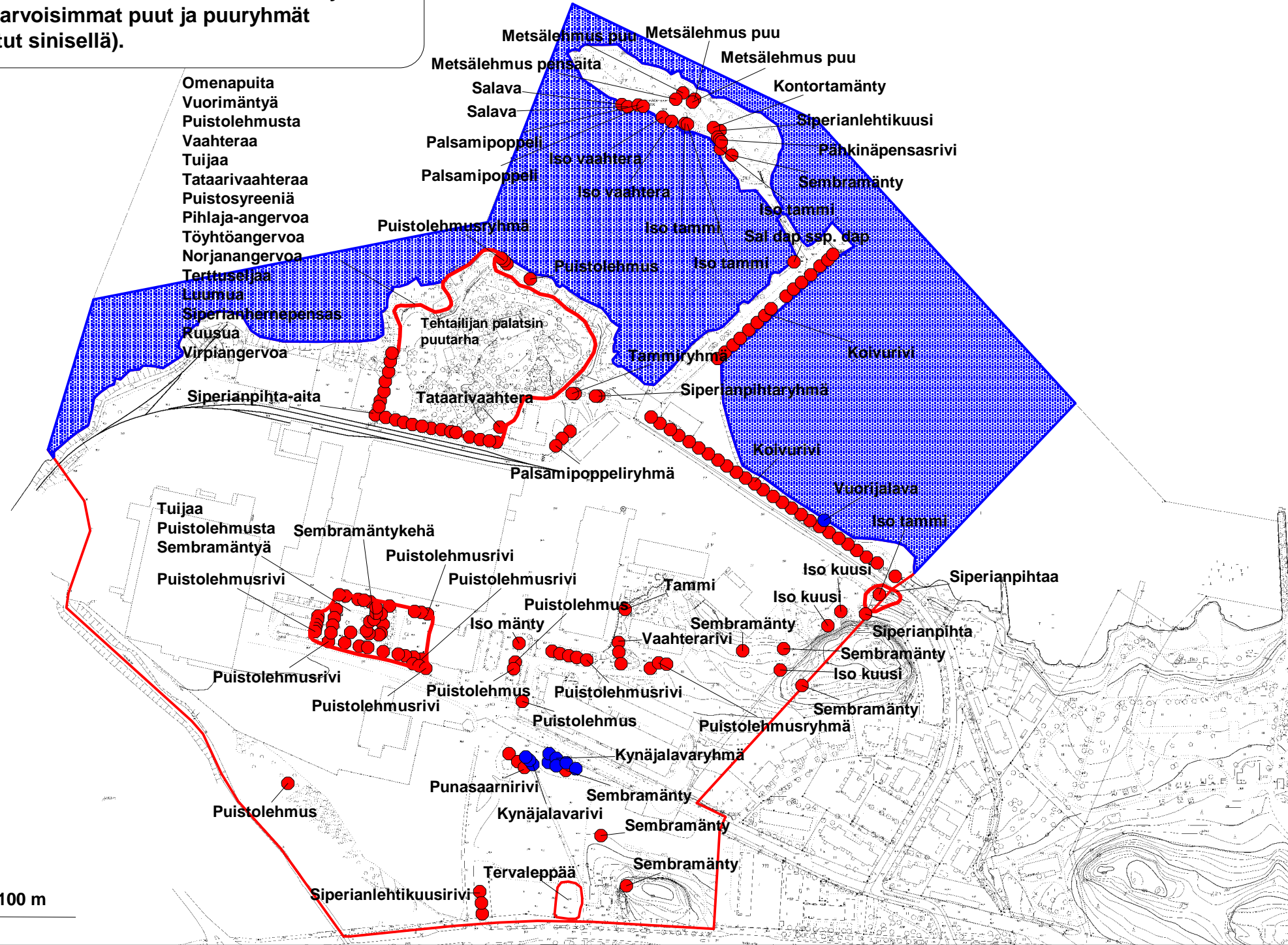
Lähteet

Hämet-Ahti, L., Palmén, A., Alanko, P. & Tigerstedt, P. 1992: Suomen puu- ja pensaskasvio.- Dendrologinen seura – Dendrologiska Sällskapet ry. Yliopistopaino, Helsinki 1992

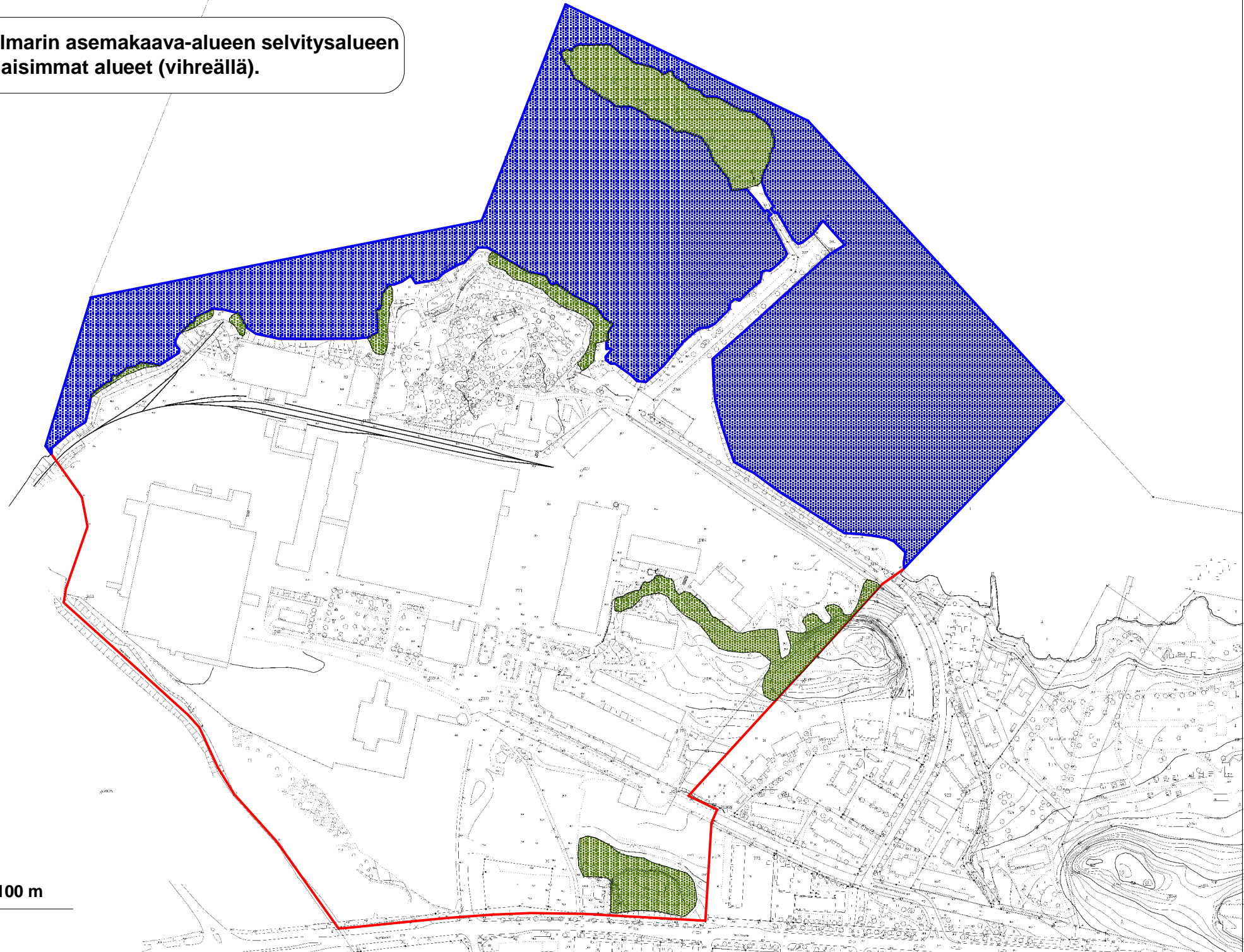
Hämet-Ahti, L., Suominen, J. ym. 1998: Retkeilykasvio, 4. painos. - Luonnontieteellinen keskusmuseo, Kasvimuseo, Helsinki. Yliopistopaino, Helsinki 1998.

Lahti, T., Lampinen, R. & Kurtto, A. 1995: Suomen putkilokasvien levinneisyyskartasto. Versio 2.0. - 23 s. + 1604 karttaa tietokantana. Helsingin yliopisto, Luonnontieteellinen keskusmuseo, Kasvimuseo. Helsinki.

Liite 1. Kalmarin asemakaava-alueen selvitysalueen huomion arvoisimmat puut ja puuryhmät (rauhoitettua sinisellä).

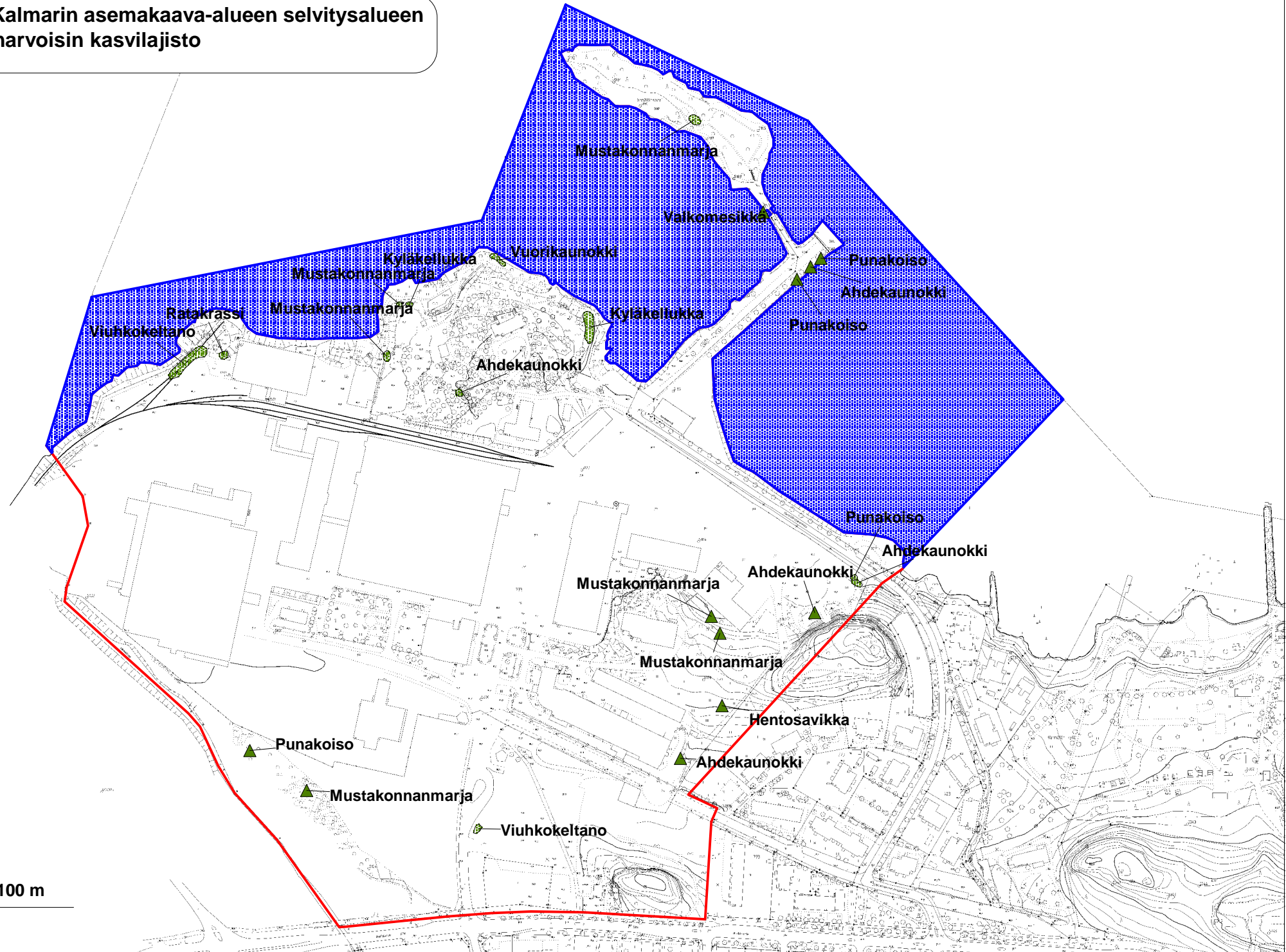

Liite 2. Kalmarin asemakaava-alueen selvitysalueen luonnontilaisimmat alueet (vihreällä).

100 m

Liite 3. Kalmarin asemakaava-alueen selvitysalueen huomionarvoisin kasvilajisto

Liite 4. Kalmarin asemakaava-alueen selvitysalueen arvokkaimmat osakokonaisuudet (vihreällä) arvojärjestyksessä.

